

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku

ZNANSTVENI PROGRAM

Znanstveni program Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku obuhvaća različite vidove znanstvene djelatnosti:

1. znanstveno-istraživačku djelatnost;
2. izgradnju znanstvene infrastrukture;
3. edukaciju;
4. znanstveni dijalog;
5. publicističku djelatnost;
6. međunarodnu suradnju;
7. implementaciju istraživačkih rezultata.

1. Znanstveno-istraživačka djelatnost

Program znanstveno-istraživačke djelatnosti najvažniji je dio općeg znanstvenog programa Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku.

1.1. Glavni ciljevi, razine i metode istraživanja

Znanstveno-istraživačka djelatnost koja se provodi u sklopu Centra odvija se na dvije istraživačke linije te je u skladu s time usmjerena prema dva glavna istraživačka cilja. S jedne strane, to je linija *konstitucionalnog istraživanja* koje se odnosi na samu bioetiku i njenu konstituciju, dok je to, s druge strane, linija *predmetnog istraživanja* koje se odnosi na predmetno područje bioetike.

Glavni je cilj konstitucionalnog istraživanja da se, s idejne pozicije i metodološkim sredstvima integrativne bioetike, teorijski i praktički zasnuje europska bioetika kao poseban znanstveni i kulturni fenomen te da se ona istodobno pozicionira na globalnom planu komparativnim utvrđivanjem odnosa prema američkoj bioetici i bioetičkim tradicijama dalekoistočnih kultura. Terminom 'zasnivanje' označena je trostruka usmjerenost istraživanja; dakle, ne samo usmjerenost na utvrđivanje i rekonstrukciju postignuća u zasnivanju europske

bioetike nego i usmjerenost na konstrukciju projektivnih zadaća i postupaka koji otud slijede kao i na komparativno razgraničenje prema drugim bioetičkim tradicijama. Utoliko se istraživanje u svojoj temeljnoj strukturi odvija na tri razine – rekonstruktivnoj, projektivnoj i komparativnoj. No, to nipošto ne znači da bi se te linije istraživanja trebale razdvojiti i separirati u posebnim istraživačkim cjelinama. Upravo bi se u interakciji i međusobnom preplitanju tih metodoloških linija u konkretnim tematskim istraživanjima trebao generirati onaj kreativni epistemološki moment koji može zajamčiti inovativnost istraživačkog postupka i originalne znanstvene doprinose istraživačkog projekta u cjelini.

Na rekonstruktivnoj razini istraživanja nužno je istražiti različite pokušaje zasnivanja europske bioetike te ih valorizirati pod vidom istraživačke hipoteze da je europsku bioetiku kao zaseban znanstveni i kulturni fenomen, dostatno razgraničen od drugih bioetičkih tradicija, moguće zasnovati na metodološkom i predmetnom određenju integrativne bioetike te povijesno utemeljiti u djelu Fritza Jahra.

Slijedom iste hipoteze praktičko zasnivanje europske bioetike može se ostvariti linijom predmetnog bioetičkog istraživanja čiji je glavni cilj što sustavnije istražiti problemsko područje u predmetnom određenju i metodološkim sredstvima integrativne bioetike.

Integrativnu bioetiku u predmetnom pogledu karakterizira široko predmetno područje, koje seže od moralnih dilema u medicinskoj praksi i biomedicinskim istraživanjima, preko određivanja moralnog statusa ne-ljudskih živih bića, tematiziranja ekoloških pitanja, uloge znanosti i tehnike u suvremenoj civilizaciji, rasprave o karakteru naše epohe i znakovima prelamanja epoha, sve do teorijskog zasnivanja nove svjetsko-povijesne epohe. U metodološkom pogledu integrativnu bioetiku obilježava izrazita interdisciplinarnost, uvažavanje i uključivanje u raspravu relevantnog kruga posebnih znanstvenih disciplina, ali isto tako i kruga neznanstvenih perspektiva koje obuhvaćamo nazivom – kulturne perspektive. U tom kontekstu nastao je i pojam *pluriperspektivizma* kao metodološko određenje integrativne bioetike, pojam koji u sebi objedinjuje znanstvene i kulturne perspektive.

Konstitucionalna i predmetna bioetička istraživanja strukturirana su u tematskim krugovima koji se dijele u više istraživačkih tema ili projektnih zadataka.

1.2. Glavni tematski krugovi i istraživačke teme konstitucionalne linije bioetičkog istraživanja

- *Povijesnoznanstvena uporišta bioetike Fritza Jahra
kao preteče integrativne bioetike i utemeljitelja moderne europske bioetike*

Hrvatski su bioetičari među prvima u svijetu prepoznali značaj otkrića Fritza Jahra (1895.–1953.) i njegova koncepta »bio-etike« iz 1926., što se vidi i iz činjenice

da su oni bili autorima prvih knjiga o Jahru u svijetu (uključujući i prvi prijevod cjelovita Jahrova opusa na hrvatski), pokretači časopisa imenovanog po Jahru i organizatori prvih konferencija o njemu. Ono što se nameće kao logičan i nužan korak produbljivanja istraživanja jest komparativna analiza ključnih utjecaja na Jahra (od Franje Asiškog i pijetista, preko Immanuela Kanta i Arthura Schopenhauera, do moderne biologije i psihologije). Na taj bi se način pojava bioetike u Njemačkoj 1920-ih mogla postaviti u kontekst kako povijesti znanosti i filozofije, tako i u društveni kontekst posebnosti Jahrova vremena, a istraživanje Jahrovih uzora (osobito onih koji su slabije poznati, a potencijalno iznimno značajni, poput Ignaza Bregenzerera) dovelo bi do upotpunjenja vertikale ideje čovjekova harmoničnog suživota s okolišem i drugim živim bićima, nudeći nove ideje ekologizmu, antispecijizmu i drugim pokretima koji obilježavaju naše doba.

- *Hrvatska bioetička tradicija: integrativna bioetika u relaciji i kontekstu zasnivanja europske bioetike*

Razvitak bioetike u Hrvatskoj ugrubo se može podijeliti na nekoliko faza: do 1985. (bioetičke teme su prisutne, ali nedostaje sam naziv 'bioetika', kao i njen zaokružen koncept); 1985.–1990. (bioetika poprima prve institucionalne oblike, ali nema teorijske originalnosti, a naziv 'bioetika' spominje se u publikacijama još uvijek vrlo rijetko; V. Pozaić); 1990.–2000. (bioetika se probija u javne medije i akademsku nastavu, ali je, po svom sadržaju, još uvijek uglavnom »nova medicinska etika«); 2000.–2010. (puni procvat bioetičkih konferencija i publikacija, ali i oblikovanja originalnog koncepta »integrativne bioetike«); od 2010. (temeljeći se na proučavanju djela Fritza Jahra, preuzimanje inicijative u »europizaciji bioetike«). U okviru istraživanja ovih razvojnih faza i njihove relevantnosti za europske i svjetske bioetičke trendove, posebna pažnja posvećuje se dosad slabo istraženim djelima hrvatskih mislilaca poput Nikole Viskovića i njegove ostavštine.

- *Život i djelo Van Rensselaera Pottera i njegov utjecaj na georgetovnsku i modernu europsku bioetiku*

Unatoč njegovu neupitnom značaju za razvitak moderne bioetike, Van Rensselaer Potter (1911.–2001.) biografski je vrlo slabo istražen, a i o njegovu djelu se, osobito o ranom stvaranju i utjecajima, pisalo uglavnom uzgredno. Hrvatski prijevod Potterova kapitalnog djela *Bioetika – most prema budućnosti* objavila je Katedra za društvene znanosti riječkog Medicinskog fakulteta 2007., a njen dugogodišnji predstojnik, Ivan Šegota (1938.–2011.) bio je među posljednjim Potterovim izravnim korespondentima. Zadaća je ovog tematskog kruga, stoga, temeljito istražiti život i djelo Van Rensselaera Pottera, osobito dosad zanemarene publikacije i ideje; analizirati povezanost Potterovih i Jahrovih ideja, njihove sličnosti i razlike; te dokazati sukladnost Potterova koncepta bioetike s modernom europskom bioetikom. Ciljevi će se realizirati uvidom u svu dosad objavljenu literaturu, arhivske materijale relevantne za Potterov život i rad (njegove obitelji,

McArdleovog laboratorija za istraživanje raka Sveučilišta u Wisconsinu, Instituta Kennedyjevih za etiku u Washingtonu, te Centra Hastings u New Yorku), kao i razgovorima odnosno elektroničkom komunikacijom s Potterovim najvažnijim suradnicima i proučavateljima njegova djela (W. Reich, T. Potthast i dr.).

- *Usporedba georgetownске i europske bioetike*

Usprkos Potterovu izvornom »širem« konceptu bioetike, moderna američka bioetika, uglavnom koncentrirana oko »georgetownске škole« (koju je utemeljio André Hellegers), »sužena« je konceptualno i praktično na medicinsku etiku i etiku biomedicinskih istraživanja, oslanjajući se na neke, prvenstveno američke vrijednosti (pragmatizam i principizam), što je bilo i ostalo ključnim razlogom sporog prihvatanja bioetike u Europi. Širenje bioetičkih perspektiva, koje nudi pluriperspektivizam integrativne bioetike, kao i njenih povijesnoznanstvenih i filozofskih osnova, rezultiralo je rađanjem europske bioetike, utemeljene na složenijim i kulturno bližim vrijednostima. Cilj je ove istraživačke teme istražiti razlike *georgetownске* i *europske* bioetike te analizirati prednosti odnosno nedostatke nastajuće moderne europske bioetike.

- *Korijeni, razvoj i perspektive bioetike u suvremenoj Europi*

Istraživanje bioetike u suvremenoj Europi odlikuje se brojnošću i kompleksnošću uključenih tema. Tako korijeni bioetike podrazumijevaju dolazak bioetike u Europu u razdoblju nakon 1970-ih, pod sadržajnim i metodološkim utjecajem američke (post-poterijanske) tradicije, te putove širenja, ali i otpora prema bioetici u pojedinim europskim zemljama kao što je Njemačka. U prethodnim istraživanjima razvoja u obzir je uzeta institucionalizacija bioetike na najmanje tri razine: bioetika u pojedinim europskim zemljama, bioetika u nadnacionalnim europskim tijelima (Vijeće Europe, Europska unija itd.), te zajednička *europska bioetika*. Dosadašnji rezultati razvoja bioetike u Europi ukazuju na nekoliko značajnijih punktova te je, kao posljedica kulturološke i religijske složenosti kontinenta, interesa političkog udruživanja u EU i različitosti društvenih okolnosti u pojedinim zemljama, zadatak uspostave zajedničke europske bioetike iznimno otežan. Uzimajući u obzir navedeno, istraživanje i koncipiranje daljnjeg razvoja bioetike u Europi objedinjava dosadašnja nastojanja uspostave europske bioetike, te njihovo sadržajno analiziranje s ciljem utvrđivanja elemenata teorijskog koncipiranja i daljnjih sadržajnih i institucionalnih perspektiva europske bioetike.

- *Integrativna bioetika i azijske bioetičke tradicije*

Cilj ove istraživačke teme je, s jedne strane, ispitati moguće doprinose glavnih azijskih kulturnih i misaonih tradicija bioetičkom dijalogu. Istraživanje bi se prvenstveno fokusiralo na tradicije indijskoga (brahmanizam, buddhizam, đinizam) i kineskoga civilizacijskog kruga (konfucijanizam, daoizam, chan /zen/-buddhizam)

te njihove potencijale u odgovoru na pitanja cijelog bioetičkog problemskog spektra. S druge strane, u komparativnom aspektu, namjera je ispitati razgraničenja azijskih bioetičkih tradicija spram europske i američke bioetike na temelju misaonih pretpostavki specifičnih kulturnih obrazaca te mogućeg sporazumijevanja i uvažavanja u nastojanju za oblikovanjem globalne bioetike kao odgovora na izazove globalne znanstveno-tehničke civilizacije

- *Pluriperspektivizam, istina i znanje*

Integrativna bioetika određena je u metodološkom pogledu idejom pluriperspektivizma, prema kojoj se »orijentacijsko znanje« može postizati samo interakcijom različitih spoznajnih perspektiva unutar određenog problemskog polja. Taj metodološki stav u svojoj filozofskoj podlozi pretpostavlja sasvim određeno razumijevanje istine koje, sukladno tome, možemo nazvati pluriperspektivističkim. Stoga je cilj ove istraživačke teme eksplicirati pretpostavljeni pojam istine radi filozofskog legitimiranja pluriperspektivne spoznajne metode i zasnivanja nove paradigme znanja. Prijelomno vrijeme u kojem živimo možemo kategorijalno obilježiti kao »prijelom epoha« te sadržajno odrediti kao vrijeme gubitka orijentacije. Prijelomnost vremena potencira zadaće mišljenja i traži usredotočenost mišljenja na stvaranje novog orijentacijskog okvira. Mišljenje se, kao stvaralački proces spoznavanja svijeta, opredmećuje u znanju. Karakter ili način mišljenja utoliko postaje formativnim načelom ili paradigmom koja oblikuje određeni tip znanja. Premda je mišljenje individualni akt, znanje je univerzalni fenomen koji se na razini povijesne epohe formira kao dominantno razumijevanje svijeta. Epohe u povijesti svijeta ne zasnivaju se, naime, na povijesnim događajima, koji se obično koriste za njihovo vremensko omeđivanje, nego na dominantnom tipu znanja i na važećoj paradigmi prema kojoj se ono stvara. Utoliko zasnivanje nove paradigme znanja u povijesnom aspektu ujedno znači zasnivanje nove epohe u povijesti svijeta i podrazumijeva kritički osvrt na apsolutiziranje »uporabnog znanja« i steriliziranje institucionalnih formi znanja (»mišljenje u obrascima«), u čemu se zapravo ogleda inercija i pokušaj ovjekovječenja epohe na izmaku.

1.3. Glavni tematski krugovi i istraživačke teme predmetne linije bioetičkog istraživanja

- *Bioetičke dileme u medicinskoj praksi i biomedicinskim istraživanjima*

Bioetika je nastala i razvijala se kao reakcija na »novu medicinsku situaciju«, pa je i danas bioetička rasprava velikim dijelom posvećena dilemama koje su povezane s medicinskom praksom i biomedicinskim istraživanjima. Stoga, u prvom redu, u perspektivi integrativne bioetike treba osvijetliti sferu biomedicinskih znanosti i sustava zdravstvene skrbi na načelnoj razini, pri čemu se kao posebne istraživačke teme ispostavljaju: pristup medicinskim postupcima i istraživanjima; genetičko inženjerstvo, kloniranje i eugenika; umjetna oplodnja; prenatalna dijagnostika i

terapija (osobito istraživanje embrija); pobačaj; transplantacija organa; umiranje (paliјativna skrb, eutanazija i distanazija, samoubojstvo); (bio)etika istraživanja, proizvodnje i propisivanja lijekova; etika javnozdravstvenog sustava (odnos liječnik-pacijent, liječnička tajna, komercijalizacija zdravstva, solidarnost, komparacija nacionalnih sustava javnog zdravstva, etika poslovnih odnosa u sustavu zdravstvene skrbi, bioetička tijela, politička perspektiva u medicini i dr). U drugome koraku, istraživanje se treba fokusirati na značaj i ulogu bioetike u kliničkoj praksi, načine i metodologiju donošenja etičkih odluka u kliničkoj praksi, etičke teorije i principe kao temeljne pretpostavke moralnog djelovanja u kliničkoj praksi, pluriperspektivnost etičkog odlučivanja u kliničkoj praksi, te ulogu osobne odgovornosti i moralne dužnosti u kliničkom okruženju. U trećem koraku, treba se posvetiti bioetičkim dilemama u biomedicinskim istraživanjima, kao što su istraživanja u području matičnih stanica i kloniranja, gensko liječenje odraslih osoba i gensko liječenje *in utero*, gensko testiranje, probir i profiliranje, etičko-pravne dileme u slučajevima kada zdrava osoba odlučuje o sudbini neizlječivo bolesnog člana obitelji, gensko savjetovanje, te znanstvena istraživanja na životinjama i dobrobit životinja.

- *Bioetika u veterinarskoj medicini*

Istraživačka tema odnosa bioetike i veterinarske medicine organizirana je unutar tri cjeline: etika veterinarske struke, etika odnosa veterinara i vlasnika životinje te etika odnosa veterinara i životinje. Sljedeće teme predstavljaju moguća područja istraživanja: međuovisnost čovjeka i životinje kroz povijest, odnos laičke zajednice prema životinjama (mjesto i uloga životinja u ljudskome društvu, »korisne« i »nekorisne« životinje, kulturne implikacije), životinjska svijest te novi etički i pravni zahtjevi u odnosu spram životinja, dobrobit životinja, uloga veterinarske medicine u suvremenom društvu i njena korelacija s humanom medicinom, promjena percepcije veterinara kao društveno korisnih stručnjaka, neke bioetičke dileme iz veterinarskog kuta (životinja kao hrana i odjeća, stvaranje pasmina, eugenika, GMO, eutanazija), anomalije u vrednovanju ljudskog i životinjskog života (hipertrofirana antropomorfnost u ljudskoj percepciji životinja), životinje kao aditiv ljudskog zdravlja, tradicionalna i konvencionalna veterinarska medicina te mogućnost izbora, etika u reprodukciji životinja, relacija ekonomike, veterinarstva i bioetike, općeniti bioetički problemi u veterinarskoj edukaciji. Istraživanja koriste metodologiju integrativne bioetike, uključujući veterinarsko-medicinske, filozofsko-etičke i socijalno-kulturne aspekte ove problematike.

- *Ekologija*

Od samih početaka bioetike – bilo da ju se datira prema Fritzu Jahru (dvadesete godine dvadesetog stoljeća) ili prema Van Rensselaeru Potteru (sedamdesete godine dvadesetog stoljeća) – ekološka problematika bila je ključni motivator i glavno uporište novovrsne teorije i prakse koju se naziva *bioetikom*.

Odnos čovjeka i čovječanstva prema prirodi i okolišu, uključujući i samo definiranje pojmova okoliša i prirode, dospijeva u središte pažnje zbog sve vidljivije erozije uvjeta života, pri čemu postaje jasno da ispitivanju treba podvrgnuti ne samo različite forme mehaničkog i kemijskog zagađivanja okoliša ili ugrožavanja i uništavanja okoliša putem biotehnologije i nuklearne tehnologije nego i one slike svijeta koje su, posebno od početaka novoga vijeka nadalje, dovele do percipiranja prirode kao poligona za izivljavanje ljudske znanstveno-tehničke moći i resursa koji se smije ili čak treba beskonačno iscrpljivati za ljudsku dobrobit. Od načelnih, konceptualnih pitanja, sagledanih u povijesnoj, kulturološkoj, sociološkoj, antropološkoj i filozofskoj perspektivi, preko fenomenologije »ekološke krize«, koja podrazumijeva i prirodoznanstvene i društveno-humanističke aspekte, do praktičkih dimenzija ovih problema, koje objedinjuju etički, pravni, sociopolitički i naposljetku građansko-aktivistički angažman oko zaštite okoliša – ekologija kao teorija i praksa neizostavno je, dapače, ključno područje integrativno pojmljene bioetike. Stoga je primarni cilj ove istraživačke teme dati obuhvatan prikaz problematike ugrožavanja i zaštite okoliša te problematike odnosa čovjeka i prirode s gledišta raznih znanstvenih područja (prirodne, tehničke, društvene, humanističke i druge znanosti). Riječ je o nastojanju da se integrativno, protivno sve naglašenijoj parcijalnosti i fragmentarnosti znanja, prikaže problem uništenja života koji je na djelu, posebno u zapadnjačkim društvima. U tom smislu, bioetičko-ekološki diskurs uključuje i prinose već sasvim etabliranih područja, poput socijalne ekologije, kulturne ekologije i ekohistorije, i prinose onih područja čije je postojanje značajno svjetonazorski obilježeno, poput ekofeminizma i dubinske ekologije, i prinose novih i dinamičnih područja kao što su kulturna zoologija i kulturna botanika. Nadalje, nastoje se obuhvatiti i ekonomski i politički uvidi poput uloge globalizacijskih procesa ili djelovanja tržišta u zaštiti okoliša. Bioetički fundirano shvaćanje života, prirode, okoliša te čovjeka, kulture i društva, kao i odgovarajućih povijesnih procesa, u naznačenom konceptu tendira umanjenju dihotomije čovjek/kultura/društvo vs. život/priroda/okoliš, te nastoji ocrtavanjem sinhroniciteta prevladati civilizacijski rez na kojemu se bazira znanstveno-tehnička civilizacija, dakle uvid da je život isključivo život čovjeka. U tom pogledu, nastoji se, temeljem odrednica integrativnosti i pluriperspektivizma, pokazati putove izgradnje bioetičke ekumene, konkretno jedinstva života i čovjekove odgovornosti za nj.

- *Pravna perspektiva u integrativnoj bioetici*

Pravna perspektiva nužna je za artikuliranje i rješavanje bioetičkih problema, kako u teorijskom tako i u praktičkom smislu. Stoga je nužno istraživački je obuhvatiti, uz korištenje metodologije integrativne bioetike. Neke od istraživačkih tema koje svakako vrijedi istražiti jesu: odnos između bioetike i zdravstvenog prava s posebnim osvrtom na pravne izvore iz područja bioetike (u poredbenom, europskom i međunarodnom pravu), temeljna bioetička načela gledana iz pravne perspektive, prava pacijenata kao ljudska prava (pravo na adekvatno liječenje,

zabrana diskriminacije, pravo na humano postupanje, pravo na privatnost, pravo na samoodređenje, selekcija pacijenata u slučajevima nedostatka sredstava), informirani pristanak (pojam informiranog pristanka, informacija koja treba biti otkrivena pacijentu, sposobnost davanja pristanka, pravo odbijanja liječenja), odgovornost zdravstvenih radnika (građanska, kaznena itd.) – analiza slučajeva, povjerljivost (definicija liječničke tajne, dužnost i iznimke glede čuvanja liječničke tajne, odgovornost za kršenje povjerljivosti, neovlaštena uporaba povjerljivih podataka), biomedicinska istraživanja na ljudima (pravni i etički okvir biomedicinskog istraživanja – međunarodni dokumenti i nacionalno zakonodavstvo iz poredbene perspektive), pravni aspekti zaštite okoliša, pravni aspekti zaštite životinja.

- *Religiozna i teološka perspektiva u integrativnoj bioetici*

U pluriperspektivnom horizontu integrativne bioetike religija i teologija igraju važnu ulogu i u predmetnom i u metodološkom pogledu. Religiozna perspektiva, kao jedna od kulturnih perspektiva, i teološka perspektiva, kao jedna od znanstveno-disciplinarnih perspektiva, na različite načine rasvjetljavaju pitanja života, uvjeta života i manipulacija životom u znanstveno-tehničkoj civilizaciji, a to se tiče kako biomedicinske tako i ekološke problematike. Mnogi koncepti i nazori koji usmjeravaju današnje bioetičke diskusije religiozno su obojeni, odnosno nastali su i razvijali se u okrilju religije, a povijest bioetike je od svoga početka prožeta teološkim doprinosima. Cilj ove istraživačke teme je ponuditi uvid u povezanost religije i teologije s bioetikom, tj. s razmatranjem pojedinih bioetičkih problema. U tu će se svrhu ponajprije razmatrati načelna pitanja kao što su: razlikovanje vjere, religije i teologije; zajednički izvori i međusobne razlike židovstva, kršćanstva i islama; različita lica kršćanstva (katoličanstvo, protestantizam i pravoslavlje); te religija i teologija u svjetlu bioetičkog pluriperspektivizma. S druge strane, istraživat će se specifičnije teme u kojima se bioetika susreće s religijom i teologijom kao što su: teološki doprinosi u povijesti bioetike (Franjo Asiški, Albert Schweitzer, Fritz Jahr, Albert Jonsen, Joseph Fletcher, Hans Jonas i dr.); pojmovi života, ljudskosti i osobnosti u teološkoj perspektivi; koncept svetosti života: vrijednost, dostojanstvo, nedodirljivost i poštovanje života; teocentrizam, antropocentrizam i biocentrizam u teološkoj perspektivi; pojedina bioetička pitanja u perspektivi katoličke, protestantske i pravoslavne teologije; bioetika u perspektivi islama; bioetika u perspektivi judaizma; te svjetske religije i projekt »svjetskog ethosa«.

- *Rodna perspektiva u integrativnoj bioetici*

Rodna perspektiva, koju su artikulirali u prvom redu feministička teorija i feminizam kao društveni i politički pokret, igra vrlo važnu ulogu u pluriperspektivnom horizontu integrativne bioetike, jer je to jedna od ključnih kulturnih perspektiva koje proširuju područje bioetičkih rasprava. Doprinosi feminizma i rodni studija mogu se očitati kako na metodološkoj razini (teorijsko razvijanje i prakticiranje pluriperspektivizma) tako i na predmetnoj razini (pitanja

koja postavljaju feministička bioetika i ekofeminizam te kritika rodne neosjetljivosti bioetike). Cilj istraživanja u ovom tematskom krugu je ponuditi prikaz temeljnih pojmova, pogleda i teorija feminizma i rodni studija, kao i uloge rodnog/feminističkog pristupa u integrativnoj bioetici, kako bi se moglo podrobnije razmatrati *feminističku bioetiku* (koja se bavi prije svega biomedicinskim pitanjima, od kliničke prakse i zdravstvene skrbi, preko pobačaja i kontrole rađanja, do novih tehnologija), *ekofeminizam* (koji se bavi prije svega kulturnim, filozofskim i društvenim temama povezanima s odnosom čovjeka i prirode te čovjeka i životinje, tj. s ekologijom i animalizmom), te *tehno-feminizam/cyber-feminizam* (koji se bavi prije svega sporovima oko emancipatorskog potencijala moderne tehnike). Osnovna pretpostavka ovog istraživanja je da moramo promišljati ne samo mogućnost rodnog/feminističkog doprinosa bioetičkoj problematici i formiranju šireg bioetičkog pristupa nego i mogućnost integrativnobioetičkog doprinosa samorazumijevanju i autokonceptualizaciji feminizma i rodni studija.

- *Bioetika, politika i ekonomija*

Budući da bioetički problemi ne nastaju, niti se bioetička refleksija odvija u zrakopraznom prostoru, bioetičku je raspravu potrebno situirati u aktualni socijalni kontekst. U tom smislu, može se reći da je izvor većine bioetičkih problema djelovanje sistema koji sačinjavaju moderne forme tehnoznanosti (sklop tehniciziranih prirodnih znanosti i biomedicine, matematike, informacijsko-komunikacijskih tehnologija i biotehnologija), ekonomije (neoliberalni kapitalizam) i politike (liberalna demokracija). Taj sistem i u totalu i u pojedinostima određuje ono ljudsko i ne-ljudsko, te ugrožava samu osnovu života – kako prirodnog tako i društvenog – budući da je monoperspektivistički i redukcionistički orijentiran, te je usmjeren protiv javnog/zajedničkog dobra, uključujući vitalne sfere ljudskog života i prirodna dobra. Iako se u osnovi ovog globalno vladajućeg sistema nalazi novovjekovna (»kartezijansko-bejkonovska«) tehnoznanstvena predodžba prirode i čovjeka, a glavni mehanizam njegove provedbe je politika shvaćena kao gola moć bez moralne i društvene odgovornosti, ipak je ključni element ovog tročlanog sistema ekonomija bazirana na interesima krupnoga kapitala i korporacija, te privatnome profitu. Cilj istraživanja u ovom tematskom krugu je osvjetljavanje bioetičke problematiku iz naznačenog rakursa, da bi se bolje artikuliralo pojedina bioetička pitanja i da bi se doprinijelo sistemskom rješavanju bioetičkih problema, uključujući razvijanje alternativnih pogleda na znanost i tehniku, politiku i ekonomiju, te uvid u mogućnost alternativnih praksi usmjerenih na očuvanje javnih/zajedničkih dobara, čovječanstva i prirode. U tu svrhu, istražuju se sljedeće teme: tehnoznanstveno-političko-ekonomski sistem i njegov utjecaj na čovjeka i prirodu; biopolitički pogled na problematiku života; odnos biopolitike i bioetike; ekološka kriza, socijalno-ekonomsko-politička kriza, kriza medicine: konstatiranje, analiza, prijedlozi za rješavanje; pojam javnog/zajedničkog dobra i imperativ njegove zaštite; privatizacija života i pitanje vlasništva; primjeri i slučajevi: zrak, voda i zemlja, poljoprivreda i hrana, genetički modificirani organizmi, životinje,

medicina i zdravstvo, urbani prostori, obrazovanje, bioetičke rasprave i pravno-politička regulacija bioetičkih pitanja u liberalno-demokratskim okvirima.

- *Bioetika, tehnika i transhumanizam*

Istraživanje u sklopu ovog tematskog kruga usmjereno je na nužno detaljnije terminološko razjašnjenje ključnih pojmova i polazišnih pozicija u suvremenim »trans-«, »meta-«, »post-humanističkim« raspravama o odnosu čovjeka i tehnike. U tom smislu, uspoređuje se ideja »transhumanizma« (poglavito njezina razrada u filozofiji Nicka Bostroma, jednog od utemeljitelja transhumanističkog pokreta) s idejom »metahumanizma« (Jaime del Val, Stefan Lorenz Sorgner). Jednako tako u obzir se uzimaju različiti posthumanistički kritički pokušaji nadilaženja ontološkog dualizma. Navedeno služi kao podloga za istraživanje koje se tiče metafizičke pozadine ideje poboljšanja čovjeka putem tehnike. Kao pokušaj rasvjetljavanja problematike postmodernih pristupa detaljnije se proučava veza između napretka tehnike i perspektive »drugih«. Naime, upravo se perspektiva »drugih«, koju na ovom mjestu reprezentira feminizam, zbog svoje ranjivosti, pokazuje pogodnom za raskrivanje opasnosti koju u sebi sadržava ideja poboljšanja čovjeka putem tehnike. Istraživanje se potom proširuje na ideju ljudske prirode u kontekstu problematike odnosa čovjeka i tehnike, imajući u vidu najnovija znanstvena istraživanja poput procesa *mind uploading (whole brain emulation)*. Problematika ljudske prirode komparativnom se metodom dovodi u odnos sa suvremenim pozicijama i strujanjima u etici, s posebnim naglaskom na ideju moralnog poboljšanja čovjeka putem tehnike i rad Juliana Savulescu i Ingmara Perssona. Daljnja istraživačka težišta uključuju fenomene patnje i smrti u prethodno opisanom kontekstu, a naposljetku i svjetskopovijesni proces prelamanja epoha u kontekstu tehnološkog napretka, s naglaskom na ideju posthumanog doba u propitivanju ideje napretka kao konstantnog ili naglog razvoja u opreci s teološko-moralnom perspektivom.

- *Genetički modificirani organizmi i bioetička pitanja u poljoprivredi*

Probijanje barijere za prijenos gena između nesrodnih vrsta, rekombinacija nasljednog materijala te stvaranje transgenih organizama, nisu samo još jedan korak u kontinuiranom napredovanju znanosti i tehnologije, nego vrhunski doseg novovjekovog programa ovladavanja prirodom. U takvim praksama postale su razvidne krajnje konzekvencije novovjekovnoga programa te se potvrdila nužnost promjene genetičkog stava prema prirodi kao uvjetu ljudskoga opstanka. Čovjek je time dospio u posve novu dimenziju odgovornosti: nije to više ontička (pojedina živa bića) i antropocentrična (ljudski rod) odgovornost, nego odgovornost koja se usmjerava na vrste i univerzum života. Istraživanje problema GMO u njegovu etičkom i bioetičkom aspektu trebalo bi rasvijetliti novu dimenziju odgovornosti i sukladno tome projektirati primjereni orijentacijski okvir. Problematika GMO je višeslojna i zahtjeva sustavnu analizu. Istraživački se napor usmjerava na otkrivanje različitih specifičnih aspekata: od onih teorijskih koji ciljaju na dijagnosticiranje

situacije u kontekstu (još uvijek) dominantne znanstveno-tehnološke paradigme novovjekovlja te na brojne manifestacije takve paradigme poput rekombinacije gena, prelaska između vrsta, stvaranja posve novih vrsta, utilizacije života općenito, prakse patentiranja gena, sve do politike trans-nacionalnih kompanija usmjerene profitu. Osim općeg istraživanja koje je rezultat kontroverzi oko pitanja manipulacije genima, pažnja se usmjerava i na specifičnu situaciju u Hrvatskoj.

- *Bioetička pitanja u hrvatskom dnevnom tisku*

Osnovna istraživačka nakana proučavanja bioetičkih tema u njihovoj pojavnosti u hrvatskim tiskanim medijima jest dvovrsna. S jedne se strane nastoji oformiti dokumentacijski centar koji bi služio kao podloga daljnjim, specifično usmjerenim istraživanjima tema iz bioetičkoga problemskoga područja, kojemu prethodi studiozno usustavljanje samoga fonda. Taj je primarni zadatak nužno provesti ustrajnim istraživačkim naporom, usmjerenim na nekoliko razina: prikupljanje odgovarajućih materijala i definiranje uzorka, zatim sustavna i kritička analiza prikupljenih sadržaja precizno definiranom metodom te, naposljetku, njihova klasifikacija prema prethodno utvrđenim kriterijima i ukršteno umrežavanje prema raznim razinama povezanosti. Osnovna metoda izrade dokumentacije stoga nadilazi mehaničko prikupljanje novinskih tekstova na osnovu pojavnosti određenih ključnih riječi, s obzirom da je već u ovoj fazi nužno slijediti metodologiju integrativne bioetike. Jedino kvalitetno analizirani i obrađeni uzorak može poslužiti daljnjim istraživačkim aktivnostima kojima bi se ostavio slobodan, prethodno nedeterminirani, prostor za otkrivanje novih veza među sadržajima te zahvaćanje svjetonazornih struktura koje nisu niti mogu biti izrijekom istaknute ili sažete unutar korpusa određenih ključnih riječi. Sljedeći kompleksan istraživački zadatak odnosi se na analizu prikupljenih materijala uobičajenim istraživačkim metodama koje ovise o temi i cilju pojedinoga istraživanja. Materijali objedinjeni i strukturirani unutar dokumentacijskoga dijela posebno će se vrijednima pokazati u kontekstu istraživanja stavova javnosti o određenim temama iz bioetičkoga problemskoga područja, otvoriti uvide u izvan-znanstvene perspektive koje u povratnoj sprezi s onima znanstvenima oblikuju pojedina područja bioetike i određuju im, nerijetko i posve nasuprotne, predznake. Teme iz bioetičkoga problemskoga područja umnogome se tiču javnosti koja vrlo često ima i presudan utjecaj na pravce znanstvenoga razvoja te je njihov odraz, zabilježen kroz dnevni tisak, neizostavan izvor informacija koji traži sustavan, kritički i sintetički pristup.

- *Bioetička edukacija*

Tema bioetičke edukacije iznimno je važna u kontekstu bioetike. Učinkovita i smisljena edukacija mora počivati na dobro utemeljenim i razrađenim postavkama, jasno definiranih ciljeva i ishoda učenja, no jednako tako mora otvoriti prostor kritičkome promišljanju. Istraživanje ove teme prvenstveno cilja na utemeljenje teorijskoga okvira za kasniju praktičnu realizaciju nastavne prakse. Stoga se

istraživanje usmjerava na koncipiranje sadržaja, aktualizaciju i problematiziranje postojećih sadržaja, razvoj metodologije ocjenjivanja, kao i na definiranje ciljeva bioetičke edukacije te odgovarajuće metodologije za njeno provođenje.

- *Etički kodeksi i etička tijela*

Na praktičkom planu posljednjih desetljeća dolazi do standardizacije etičkoga orijentiranja sustavom normativnih (etički kodeksi) i organizacijskih institucija (etička tijela: komiteti, povjerenstva, vijeća, odbori i sl.). Ipak, pomnija analiza pokazuje da je praksa etičke institucionalizacije često nedovoljno reflektirana i nezadovoljavajuće fundirana te zahtijeva kritički pristup problematici, ponajprije na liniji razlikovanja moralne i etičke refleksije. Izrada etičkih kodeksa i uspostava etičkih tijela nisu puka tehničko-organizacijska pitanja, nego zahtjevna zadaća koja traži produbljeni teorijski pristup, dobro poznavanje područja koje se etički normira i usklađeni angažman raznih čimbenika na načelima interdisciplinarnosti, pluriperspektivnosti i integrativnosti. Istraživački zadaci tako se kreću u rasponu od proučavanja povijesno-filozofijskih, etičkih i metodološki pretpostavki etičkih kodeksa i etičkih tijela, s posebnim naglaskom na područje bioetike. Sljedeći istraživački krug obuhvaća analize slučaja te komparativne analize ciljeva, sastava i metodologije rada pojedinih etičkih tijela.

2. Izgradnja znanstvene infrastrukture

U najužoj vezi s istraživačkim procesom i najčešće u sklopu istraživačkih procedura Znanstveni centar izvrsnosti posebnu pažnju posvećuje izgradnji dokumentacijskih sustava, odnosno prikupljanju i obradi znanstvene građe. Dokumentacija se fizički pohranjuje u onim institucijama u mreži Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku na kojima se provodi istraživanje dotične dokumentacije. Istodobno Centar nastoji raspoloživu dokumentaciju digitalizirati i tako je učiniti dostupnom širem krugu istraživača, a u određenim slučajevima i najširoj javnosti. U ovu kategoriju ide i nabavljanje recentne stručne literature (knjige, časopisi i druge publikacije), odnosno formiranje bioetičkih knjižnica. Nekoliko dokumentacijskih cjelina ide u prvi red prioriteta:

- dokumentacijska cjelina o problematici GMO-a u poljoprivredi u hrvatskom, europskom i globalnom kontekstu;
- dokumentacijska cjelina o europskoj bioetičkoj institucionalizaciji (zakoni, akti, izjave i sl.);
- dokumentacijska cjelina o životu i djelu Fritza Jahra, njegovim spisima, utjecajima te o sekundarnim publikacijama;
- hemeroteka profesora Nikole Viskovića (smještena na Pravnom fakultetu u Splitu);

- arhiva kompletnih godišta dnevnog i tjednog tiska u Hrvatskoj (smještena u Referalnom centru za bioetiku u jugoistočnoj Europi), koja se i dalje redovito popunjava.

U izgradnju infrastrukture također spada i institucionalno osnaživanje bioetičkih centara u mreži Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, zatim prijava i provedba domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata koji tematski slijede konstitucionalnu i predmetnu liniju bioetičkog istraživanja, a naposljetku i jačanje i međusobno povezivanje znanstveno-stručnih društava iz Hrvatske i regije, koja djeluju na idejnoj podlozi integrativne bioetike.

3. Edukacija

Bioetička edukacija zauzima važno mjesto u znanstvenom programu Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku. Primarni je cilj u narednom razdoblju pokretanje poslijediplomskog doktorskog studija integrativne bioetike na Sveučilištu u Zagrebu, koji se nalazi u postupku usvajanja na nadležnim tijelima Sveučilišta.

No, u nastavku na dosadašnje aktivnosti, Centar planira, samostalno ili u suradnji sa srodnim institucijama, sudjelovati i u drugim vidovima obrazovne djelatnosti kao što su: koncipiranje, pokretanje i izvođenje magistarskih i doktorskih studija integrativne bioetike na raznim visokoškolskim institucijama u Hrvatskoj i inozemstvu; osmišljavanje i izvedba bioetičkih kolegija na diplomskim, magistarskim i doktorskim studijima filozofije, sociologije, teologije, prava, medicine itd.; organiziranje ljetnih škola bioetike u Hrvatskoj i inozemstvu; sudjelovanje u procesu reforme osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja; te razvijanje i realiziranje posebnih modela bioetičke edukacije za ciljane skupine (srednjoškolski nastavnici, liječnici i medicinske sestre, članovi etičkih povjerenstava, političari i javni djelatnici, novinari).

4. Znanstveni dijalog

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku aktivno je uključen u organiziranje ili suorganiziranje znanstvenih skupova, ali također snažno podupire svoje suradnike da s izlaganjima sudjeluju na domaćim i međunarodnim skupovima, i to iz dva osnovna razloga: radi podržavanja znanstvenog dijaloga o istraživačkim temama Centra te zbog prezentiranja rezultata istraživačkog rada Centra u široj znanstvenoj zajednici.

U segmentu organiziranja znanstvenih skupova ističe se međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija *Lošinjski dani bioetike* koju od 2002. godine u

Malom Lošinj u organiziraju Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj, a koja je postala središnjom bioetičkom konferencijom u ovom dijelu Europe. Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku je u organizaciju *Lošinjskih dana bioetike* uključen od 2015. godine.

Osim toga, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku kontinuirano organizira i druge konferencije, simpozije, okrugle stolove i tribine o bioetičkoj problematici.

Pod tim vidom, Centar će nastojati obnoviti redovito održavanje međunarodne manifestacije *Bioetički forum za jugoistočnu Europu* u sklopu koje je svojedobno (2005.–2011.) profiliran koncept integrativne bioetike i u čijem su radu aktivno sudjelovali gotovo svi suradnici Centra.

5. Publicistička djelatnost

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku sudjeluje u izdavanju i suizdavanju bioetičkih publikacija s rezultatima istraživačkog rada, ali također potiče znanstvenike uključene u rad Centra da rezultate znanstvenih istraživanja objavljuju u domaćoj i inozemnoj periodici (zasebni članci i temati) te u formi monografskih znanstvenih djela i znanstvenih zbornika.

Po važnosti se ističu Biblioteka »Bioetika« u izdavačkoj kući Pergamena iz Zagreba, u kojoj je dosad objavljeno više od trideset bioetičkih djela, časopisi *Jahr* (Rijeka) i *Socijalna ekologija* (Zagreb), koji su fokusirani na bioetičku problematiku, te programske publikacije bioetičkih skupova kao što su *Lošinjski dani bioetike*.

6. Međunarodna suradnja

Koncept integrativne bioetike, zatim niz bioetičkih institucija kao i sama istraživačka mreža Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku nastali su u miljeu velikog međunarodnog projekta razvijanja i institucionaliziranja bioetičke suradnje u području jugoistočne, južne i srednje Europe. Utoliko je nastavak razvijanja međunarodne suradnje u različitim formama *condicio sine qua non* uspješnog funkcioniranja Centra.

Stoga Centar u svoj znanstveni program uključuje inozemne (prije svega, jugoistočnoeuropske) znanstvenike koji su aktivni u okviru istraživačke bioetičke mreže te nastoji ostvariti institucionalnu suradnju sa srodnim ustanovama iz Europe i svijeta. U tom smislu, posebnu ulogu ima Međunarodni suradnički krug kao onaj element u organizacijskoj strukturi Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku koji okuplja suradnike Centra iz inozemstva.

7. Implementacija istraživačkih rezultata

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku posebnu pozornost poklanja odnosu prema javnosti te implementaciji istraživačkih rezultata u sustavima državne uprave, u javnim službama i u široj društvenoj zajednici.

Centar planira posebne projekte kojima će rezultate svog rada stavljati u funkciju opće društvene dobrobiti (primjerice, detektiranje općih i posebnih ekoloških potreba lokalnih zajednica te kreiranje »bioetičkih standarda« na liniji ekoloških načela opreza i održivog razvoja, demokracije i supsidijarnosti te pozitivnih pravnih propisa Europske unije).

Osim toga, u implementaciju istraživačkih rezultata spada i uključivanje Centra i njegovih suradnika u javne rasprave o nacrtima zakona i drugih pravnih propisa, aktivno sudjelovanje u procesima reforme obrazovanja te javni (medijski) nastupi suradnika Centra, kojima se doprinosi informiranju, educiranju i osvještavanju šire javnosti u pogledu bioetičkih problema.